

“KAN KARDEŞİ”NDEKİ “KAN” SÖZCÜĞÜ- NÜN KÜLTÜREL BOYUTU VE KÖKENİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öz: Takip edebildiğimiz eski dönemlerden başlamak üzere, Türk kültüründe, “mutlak sadakat” ve “değişmez güven” ifadesi olarak pek çok tören ve bu törenler temelinde geliştirilmiş pek çok dilsel kavrama tanık oluruz. Bu törenlerden biri de “kan kardeşliği”nin ilan edildiği yemin veya ant içme törenidir. Kan kardeşliğinin ilanından sonra Türk diline “kan kardeşi” kavramı da yerleşmiştir. Mutlak bağlılık ve sadakatin hem ilanı hem de uygulanması amacıyla kan bağı olmayan iki kişi tanıkların huzurunda bir araya gelirler. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, bu iki kişi birbirlerinin kardeşi olduklarına ve ebediyen birbirlerine sadık olacaklarına dair yemin ederler. Yemin sırasında çeşitli ritüeller veya uygulamalarla bu bağ mühürlenir. Kan kardeşliği mührü, “kan” gibi hayati öneme sahip bir unsur ile vurulduğu için, içilen bu ant ancak ölümlerle bozulabilir. Bugün Anadolu’da ve hemen hemen tüm çağdaş Türklere çok iyi bilinen “kan kardeşliği”nin geçmişi, proto-Türklere kadar gidiyor olmalıdır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, kan kardeşliğinin kökenini, kan aktırmaya dayalı törenlere dayandırmaktadır. Bu törenlerde, aktılan kan karşılıklı içilir veya kanatılan vücut bölümleri birleştirilerek kanın karışması sağlanır. Bu şekilde iki yabancı kanı birleşir ve “teklik” gerçekleşir. Bununla birlikte, “kan kardeşliği” kavramını sadece bu törenlere indirgeyerek açıklamak ve “kan” sözcüğünü de bu törenlerde “aktılan kana” bağlamak doğru olmayabilir. Belki de bu kavramda geçen “kan” sözcüğünün başka bir açıklaması vardır. Bu konuyu daha detaylı ele almak ve varsa başka ihtimalleri de değerlendirmek gerekir. Çalışmamızda, öncelikle, kan kardeşliğinin bir kültürel değer olarak ortaya çıkış süreci ortaya konmuştur. İkinci olarak, “kan kardeşi” öbeğindeki “kan” sözcüğü, karşıladığı kavram temelinde ele alınmış ve bu sözcüğün, insan vücudundaki hayati sıvı anlamına başka bir sözcükten evrilmiş olabileceği değerlendirilmiştir. Bunun için, öbeğindeki *kan*’ın zaman içinde *kañ* “baba” sözcüğünden *kan* “hayati sıvı” sözcüğüne doğru evrilmiş olabileceği tezi ortaya atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kan Bağı, Kan Kardeşi, Akrabalık, Ant, Türkçe.

An Evaluation on the Word of “Blood” in the Phrase “Blood Brother/Sister”

ABSTRACT: Starting from the ancient times that we can follow, we witness many ceremonies and linguistic concepts developed on the basis of these ceremonies as an expression of “absolute loyalty” and “unchangeable trust” in the Turkish culture. One of these ceremonies is the oath or swearing ceremony in which “blood brotherhood” is declared. After the proclamation of blood brotherhood, the concept of “blood brother” has also rooted in the Turkish language. Two people who do not have blood ties come together in the presence of witnesses in order to both declare and implement absolute devotion and loyalty. After necessary preparations are made, these two people swear that they are each other’s brothers and will be faithful to each other forever. During the oath, this bond is sealed with various rituals or practices. Since the seal of blood brotherhood is affixed with a vital element such as “blood”, this oath can only be broken by death. The history of the “blood brotherhood” which is well known today in Anatolia and almost all modern Turks must date back to the proto-Turks. Studies on this subject attribute the origin of blood brotherhood to rituals based on bloodshed. In these ceremonies, the shed blood is drunk mutually or the bled body parts are combined to mix the blood. In this way, two foreign blood come together and “unity” occurs. However, it may not be correct to explain the concept of “blood brotherhood” by reducing it only to these ceremonies and to attribute the word “blood” to “blood shed” in these ceremonies. Perhaps the word “blood” in this concept has another explanation. It is necessary to consider this issue in more detail and to evaluate other possibilities, if any. In our study, first of all, the process of emergence of blood brotherhood as a cultural value has been revealed. Second, the word “blood” in the phrase “blood brother” is handled on the basis of the concept it corresponds to, and it is evaluated that this word may have evolved from another word meaning vital fluid in the human body. For this, the thesis is proposed that the blood in the phrase may have evolved over time from the word *kañ* “father” to the word *blood* “vital fluid”.

Keywords: Blood Relation, Blood Brother, Kinship, Oath, Turkish.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
49. SAYI / VOLUME
2021-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazarlar Corresponding Authors

1) Doç. Dr.
Ferhat KARABULUT

Manisa Celal Bayar Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edeb. Böl.

ferhatkarabulut@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5039-9580

2) Dr.
Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ

urkmezalanur@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2455-6404

Gönderim Tarihi Received

14.12.2020

Kabul Tarihi Accepted

08.05.2021

Atf Citation

KARABULUT, Ferhat – KAZANLAR ÜRKMEZ, Elanur (2021), “Kan Kardeşi”ndeki “Kan” Sözcüğü-nün Kültürel Boyutu ve Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk-lük Bilimi Araştırmaları*, (49), 77-89.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

İlkel dönemlerde göçebe toplumlar, İbni Haldun’a göre “asabiyet” etrafında şekillenmiş kabilelerden meydana gelmekteydi. Asabiyet, Araplarda İslamiyet’ten önceki devirde, bir kimsenin baba tarafından akrabalarının her türlü durumda, özellikle yağmalama ve savaş gibi herhangi bir dış tehlikeye karşı koyma maksadıyla birleşmesini ve bu akrabalığı meydana getirenlerin dayanışma ruhunu ifade eder (Ateş, 1978: 663). Birlik, beraberlik ve yardımlaşmanın güçlü olduğu bu tür kabilelerde esas olan grup dayanışmasıdır (Lindholm, 2004: 102-103). Asabiyet kavramı Türk toplumunda ise “kan birliği, kan bağı” şeklindeki ifadelerde kendini göstermektedir. Göçebe kökenli Eski Türk toplumu ortak bir ataya sahip, akraba kişilerin oluşturduğu boylardan meydana gelirdi. Dönemin hayat tarzı gereği, özellikle siyasi nedenlerle boylar arasındaki mücadeleler sonucunda toplumun akraba birliğinden meydana gelen kabilelerden oluşması olağan bir durum olarak görülebilir. Çünkü “savunma veya sadırı amacıyla yapılan grup dayanışması ancak ortak bir ata sayesinde gerçekleşir” (Lindholm, 2004: 103). Diğer bir deyişle böylesi bir yaşam şekli için kabilelerin akraba bireylerden oluşması önemlidir. Fakat kan bağı kabilelerin genişletilebilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle Eski Türklerde kabilelerin genişletilmesi, buna ilaveten boylar arası ilişkilerin geliştirilmesi, müttefik edinme, düşmanlığı sonlandırıp barış sağlama gibi çeşitli amaçlar *evlilik* ve *kan antlaşması* olmak üzere iki yolla gerçekleştirilmiştir.

Kan birliğine bağlı olarak oluşan Türk kabilelerinde ataerkil bir soy örgütlenmesinin geliştiği görülür. Divitçioğlu, Köktürk aile yapısının ataeruk ve dışevli olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Köktürk aile yapısı birkaç nesli bünyesinde tutan, babanın ataerki etrafında kümelenmiş, kız verip gelin alan bir ailedir (2000: 156). Dışevlilik (*exogamie/egzogami*) bir kimsenin ait olduğu toplumsal grup dışından birisiyle evlenmesini belirten bir evlilik ilkesidir. Dış evlilikler yoluyla toplumlar kendilerini korumayı, yaşamlarını garanti altına almayı ve genişlemeyi amaçlar. Bu sayede evlilik ittifakları meydana gelir (Emiroğlu-Aydın, 2003: 219). Doğa olayları, salgınlar ve düşman saldırıları gibi tehlikeler göçebe Türk boylarının dışevlilik yoluyla yakınlaşip birleşmelerine neden olmuştur.

Türklerde boylar arasında ittifak oluşturmanın bir diğer yolu kan antlaşmasıdır. Kan antlaşması, erkeklerin kardeş olma amacıyla gerçekleştirdikleri, kan akıtmaya dayalı bir çeşit ant törenidir. Bu törenlerde taraflar vücutlarında açılan yaraları birbirine sürterler, yaralardan akan kanı emerler veya süt, kımız, su, şarap gibi başka bir maddeye karıştırarak içerler. Böylece aralarında gerçek akrabalıktan daha güçlü dostluk-kardeşlik bağı kurulmuş olur (Emiroğlu-Aydın, 2003: 453). Bu kişiler kan kardeşi olarak anılırlar.

Çalışmamızda kan kardeşliğinin sosyo-kültürel boyutu açıklanarak, *kan* sözcüğünün kökeni tartışılacaktır.

Bir Ant Töreni: Kan Kardeşliği

Ant, Güncel Türkçe Sözlük'te “Tanrı’yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kasem” ve “kendi kendine söz verme, ahit”; *ant içmek* “bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa en eski dönemlerde *ant* bir yabancı ile kardeşleşme, dostlaşma anlamını taşıyarak, bu amaçla yapılan törenleri ifade etmekteydi. Kabile teşkilatının kuvvetli olduğu bu dönemlerde ant törenleri fertler arasında gerçekleşse de aslında dostluk kurma amacıyla kabileler arasında da yapılmıştır (İnan, 1998: 326).² Esas itibarıyla ant, teşkilat bütünlüğünü sürdürmek ve genişletmek üzere gelişmiş bir örgütsel davranıştır (Hassan, 1985: 173). İnan ant sözcüğünün bugünkü karşılıdığı kavramı çok sonraki devirlerde kazandığını ifade etse de (1998: 324), farklı zamanlarda, farklı kültürlerde ve farklı inançlarda ant verme anlayışının temelindeki olay aynıdır: Kutsiyet taşıyan varlık veya nesnelere güvence gösterilerek bir şeyi yapmaya veya yapmamaya dair söz vermek (Gökdemir, 2003: 63). Diğer bir deyişle ant sözcüğünün eski anlamı olan kardeşleşmede taraflar kutsal saydıkları bir nesneyi kullanarak birbirlerine ebediyen bağlı olma ve her durumda birbirini koruma sözü vermektedir. Sözcüğün günümüz anlamında da bir vaat söz konusudur.³

Ant törenlerinde çeşitli ritüeller yapılır. Bu ritüellerde birtakım sözler⁴ eşliğinde kan, silah, ayı kafası, at kafası, ayı derisi, bayrak, ekme-tuz,

¹ <https://sozluk.gov.tr/?fbclid=IwAR0X5Z7mJ6GTseqpS2oVn7wD3QWvZDbIIoq-wNib6Qey2xUbnEjRh7E-c> (Erişim tarihi: 21.09.2020)

² Başlangıçta *iki yabancının ebediyen bağlanarak kardeş olması* anlamındaki ant, bireyleri kardeş yaparken, bireyler vasıtasıyla iki farklı topluluk arasında da barış sağlamaktaydı. Bununla ilgili ilk örnek karşımıza M.Ö. 1. yüzyılda çıkmaktadır. Hun hakamı ile Çin elçileri arasında yapılan antlaşma bir barış antlaşmasıdır (İnan, 1998: 317-318). Her ne kadar iki kişi arasında yapılsa da, iki devlet arasında barış sağlanmıştır.

³ Eski dönemde, kimi ant törenlerinde kutsal değer yüklenen çeşitli nesnelere kullanılırken, kimilerinde ise *kök kirsün kızıl çıksun* şeklinde kalıp sözler kullanılmıştır. Bu tür kalıp sözler, İslamiyet sonrasında *yemin* sözcüğünün karşılıdığı sözlerle birlikte kullanılmış ve zamanla birbirine karışmıştır. Yemin, “Allah adına veya kutsal bilinen herhangi bir şey adına verilen söz veya yapılan bir vaattir.” (Başar, 1973: 1). Yeminlerdeki amaç, insanlardaki güvensizliği güvene dönüştürmektir. Bu nedenle kutsal bir varlık veya kutsal nesnelere üzerine edilerek güvence verilir, beraberinde çeşitli söz ve beddualardan oluşan kalıp sözlerle bu vaat desteklenir (Gökdemir, 2003: 61). Köse (1991: 171)’ye göre ilerleyen dönemlerde ant törenlerinde beddualara başvurulması ant-yemin ikilisinin karışmasına ve hatta sadece beddualardan ibaret yeminlere de *ant* denilmesine neden olmuştur.

⁴ Yerleşik yaşamla birlikte antlar, kardeşleşmeden ziyade bireyin bir kutsalı tanık göstererek verdiği sözleri niteler hale gelmiştir. 11. yüzyılda Türklerin kılıç üzerine ant verdiklerini

kap, değnek (İnan, 1998; Gökdemir, 2003; Durmuş, 2011) gibi kutsal sayılan nesnelere kullanılarak bir kutsalın güvencesine başvurulur. Böylece iki kişi kardeş olurken, toplumlar arası barış ve huzur sağlanır. Ant törenlerinde hediye alıp verme, bir nesneyi kertme, tırnak yalama (İnan 1998), kurban kesme (Gökdemir, 2003) gibi uygulamaların yapılmasıyla kardeşlik bağı kurulur. Unutulmamalıdır ki insanların inançları, hayat anlayışı, gelenekleri yaşadıkları dönemin koşullarına göre şekil almaktadır (Başar, 1973: 3). Ant içme anlayışı da zaman içinde değişmiş, böylece ritüellerde kullanılan nesnelere de farklılıklar olmaya başlamıştır. Örneğin göçebelikten yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte tuz, ekmeğin gibi yiyecek-icecekler üzerine ant verilmeye başlanmıştır (Tekin, 2010: 24). İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerin Kuran'ı Kerim üzerine ve Allah adına ant vermeye başlaması (Gökdemir, 2003: 64) bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Eski dönemde kutsiyet yüklenen nesnelere yerini namus, şeref, ekmeğin, tuz gibi değerlere bırakmıştır. Türk kültürü için oldukça önemli olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde kardeşleşme anlamında bir ant töreni görülmemektedir. Ancak beşik kertmesi, kılıcın altından geçmek gibi uygulamalar ve *ok gibi sancılmak, yer gibi kertilmek, gök gibi savrulmak* şeklinde kötü dileğe (bedduaya) dayalı yeminler hikâyelerin değişik yerlerinde geçmektedir (Alptekin, 2009: 25-28).

Ant törenlerinin en bilineni, çalışmamızın da dayanak noktasını oluşturan, kan içmeye dayalı ant törenidir. Türk kültüründe kana dayalı ant içme törenlerinin ilk izlerine İskitlerde rastlanır (Durmuş, 2009: 98). İskit törenleri ilgili Herodotos şu bilgileri verir:

Toprak bir kupa'nın içerisine şarap doldururlar; ant içecek olanlar buna kanlarını karıştırırlar; bunun için sivri bir şeyle küçük bir delik açarlar ya da kılıçla hafif çizerler; sonra kupa'nın içerisine bir pala, oklar, bir balta ve mızrak daldırırlar; bu da olduktan sonra tanrısal öfke üzerine ant içenler ve kaptaki şaraptan azıcık içenler ve orada bulunanların ileri gelenleri de onlarla beraber içenler. (Herodotos IV, 70).

Benzer törenler sonraları Türkler ve Moğollar⁵ arasında da görülmüştür. Türkler arasında yapılan bu törenlerde kan kardeşi olmak isteyen iki kişi soydaşlarının da toplandığı bir mecliste kollarını kesip, akan kanı

Kaşgarlı Mahmut'tan öğrenmekteyiz. O, temür "demir" maddesinde ant içme sırasında bireyin kılıcını çıkarıp *Bu kök kirsün kızıl çıksun* sözlerini söyleyerek ant verdiğini açıklar (Atalay I, 2013: 362). 14. Yüzyılda Ebu Hayyan'a göre Türkler *Sencer başı için, Sencer gözü için, Sencer canı için* ant içerlerdi (İnan, 1998: 319).

⁵ Moğolca'da *and* "yeminli erkek kardeş, arkadaş"; *andagar, andagay* "ant, törenle yapılan vaat"; *andagala-, andagarla-, andagayla-* "yemin etmek, ant içmek" (Lessing, 1960: 42) sözcükleri bulunmaktadır. Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın babası Yesugey Bagatur ile Ong Han'ın ant içerek dostluk kurduğu kayıtlanmaktadır. Cengiz Han da bu dostluğu fırsat bilip Ong Han'dan yardım olarak ilk başarısını kazanmıştır (Lkhundev, 2013: 215-216).

ant ayağı adı verilen bir kaba doldururlar. Kan dolu bu kaba kırmızı, süt veya şarap karıştırıp birlikte içerler. Daha sonra da kendilerine ait kılıç, ok gibi başka bir silahı, atlarını veya kız kardeşlerini değiştirerek *antlı adaş* olurlar (İnan, 1998: 325). Birlikte ant içmek, düşman tehlikesi altında da-ima hazırda bulunmak zorunda kalan göçerler için önemlidir. Bu yolla ailesinden biriymişçesine güvenebilecekleri, sadık ve ebediyen bağlı kalabilecekleri dostlar edinebilirler. İnan, kana dayalı ant içmenin en önemli şartının kardeş veya dost olmak isteyenlerin kanlarını bir içkiye karıştırıp içmeleri olduğunu belirtir. Böylece kanları birbirine karışan kimse-lerin hayat ve ölümleri de birbirine bağlanmış sayılır (İnan, 1998: 327).

İlk dönemlerde ritüeller eşliğinde oluşturulan kan kardeşlik bağı, yalnızca bireysel savunma amacı gütmemiştir. Lkhudev, Moğollar’ın Gizli Tarihi’nde bütün ulusların kavga ve yağma ederek her gün savaştığı bilgisi-ne dayanarak ant içmenin en önemli nedenini siyasi sebeplere dayandırır (2013: 215). Kan kardeşliği kurmanın başlıca sebebi kabileler arasındaki dostluk ve sadakat bağını güçlendirmektir. Oluşturulan bu tasavvurî kardeşlik vasıtasıyla müttefik olan kabileler düşman kabile karşısında da güç kazanmaktadır. Bir kabileye ait bir bireyin, mensubu olduğu kabiledaki di-ğer bireylere karşı sorumluluğu, hakları ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Ant içerek oluşturulan tasavvurî kardeşlik zaman içinde kabilenin diğer üyeleri tarafından gerçek akrabalık bağı gibi kabul görmeye başlar (Lindholm, 2004: 104). Böylece yalnızca bireyler değil, iki büyük topluluk ara-sında da güven oluşur ve hatta bu vesile ile düşman kabileler bile dost olur.

Kan içmeye dayalı ant töreni Türklerde Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Vambery (1878: 17) etimoloji sözlüğünde kan içilerek ger-çekleştirilen bir ant töreninin Osmanlı dönemindeki Türkler ve Macarlar⁶ arasında mevcut olduğuna değinir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu bünye-sindeki Slavlarda da, özellikle Bulgarlarda, *kan yalaşıp kardeş olma* âdeti yasak olmasına rağmen sürdürülmüştür (İnan, 1998: 326).

Kan içerek kardeşlik bağı oluşturma geleneği, İslamiyet’le birlikte terk edilmeye başlanmıştır. Çünkü Kuran-ı Kerim’de kan haram kılınmak-tadır.⁷ Yalnız, biz yine de bu geleneğin tamamıyla terk edilmediğini, arkaik izler de taşıyarak form değiştirdiğini görmekteyiz. İslamiyet’ten sonra akan kanın içilmesi suretiyle yapılan antlaşmalar yerini kan yalamanın al-dığı uygulamalara, yakın geçmişte ise yalnızca kanların birbirine değdiri-lerek yapıldığı sembolik antlaşmalara bırakmıştır. Kanların birbirine

⁶ Bkz. Aktaş 2013.

⁷ Bakara Sûresi 173. Ayet, Mâide Sûresi 3. Ayet, En’âm Sûresi 145. Ayet, Nahl Sûresi 115. Ayet (<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>, Erişim tarihi: 07.10.2020)

değdirilerek kan kardeşi olunması bugün küçük çocuklar tarafından uygulanan bir oyundur. Bu şekilde yapılan kan kardeşliği Ömer Seyfettin'in *Ant* adlı hikâyesinde de görülür (1992). Hikâyede Mıstık, canı pahasına kan kardeşi olan başkahramanı korur.

Ritüellerle birlikte ant formülü de denilen kalıp sözlerin de değiştiği görülmektedir. Gökdemir (2003: 62)'in ifadesiyle “Ant formülleri de, değişen şartlarda aslını tekrar ederek, küçük değişmelerle kendini korumuştur. İhtiyaca cevap verdiği ölçüde korumaya devam edecektir.” Özellikle İslamiyet'ten sonra Allah adının kullanılarak yemin edildiğini görmekteyiz. Günümüzde kan kardeşliği geleneği büyük ölçüde azalmış, kan kardeşi söz grubunun kısaltması olduğu düşünülen *kanka* veya *kanki* sözcüklerinin nitelediği dostluklar ortaya çıkmıştır. Bu dostluklarda belli bir ritüel veya ant formülü bulunmamaktadır. Taraflar yakın buldukları arkadaşlarına bu adlandırma ile hitap ederler.

İnceleme

Kan kardeşliğinin karşılıklı kan içmeye dayalı eski bir ritüelin yapılmasıyla ortaya çıktığını belirten araştırmacılar, bu törenin bir çeşit “ant, yemin” töreni olduğu düşüncesinden hareketle *ant içmek* deyiminin kökenini araştırmışlardır. Sultanzade H. Vambery'nin *ant, and* maddesinde verdiği bilgilerin, Vambery'nin orijinal düşüncesi olmadığını iddia eder ve A.A. Bestujev-Marlinski'nin 1835-1836 yıllarında yazmış olduğu *Molla Nur* adlı romanda bile bu etimolojiye yer verildiğine dikkat çeker. O halde söz konusu etimoloji, yazara göre Vambery'den çok daha önce ortaya atılmış olmalıdır. Sultanzade *ant* ile ilgili A. Tietze, İ. Z. Eyuboğlu, M. Adilov ve N. B. Karaşeva gibi araştırmacıların da görüşlerine yer vermiş, ancak, yapılan tüm bu köken çalışmalarının bir halk etimolojisine dayandığını, dolayısıyla da onların yanlış etimoloji olabileceklerini vurgulamıştır (2012: 76). Sultanzade'ye göre Heredot'un bahsettiği kan kardeşliği ant töreni “içmek” ile ilgili olduğu için *ant içmek* deyiminin iç- eylemi ile ilişkilendirilmesi, sonraları bilimsel literatüre girecek bir halk etimolojisini oluşturmaktadır. Türklerin birçok farklı şekilde yemin etme törenleri olmuştur, bunlardan birinin İskit geleneğindeki gibi olması bir istisna değildir. *Ant içmek* deyimini bu geleneğe bağlamak Sultanzade'ye göre inandırıcılıktan uzaktır. Çünkü bu teori onun aşağıdaki sorularına cevap verememektedir:

1.*Ant içmek* deyimi kan içme ile ilgili bir törenden çıkmışsa, neden kan kelimesi yerine başka bir kelime kullanılmıştır? 2.*Ant/and* sözcükleri köken olarak akrabalık belirtiyor ise, semantik açıdan iç- fiili ile bağlantısı nedir? Kardeş, dayı, amca içilir mi? 3.*Ant içmek* deyiminin kökenini sadece anlaşma, kardeş olma gibi karşılıklı eylemlerle bağdaştırmak ne derece doğrudur? Deyimin bu anlamlarda kullanılmasına az rastlanır. Oysa ki,

deyimin temel anlamı Türkçe Sözlükte «Tanrı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama ve kendi kendine söz verme» olarak açıklanmıştır. O halde ant içmek aslında bireysel eylemleri belirtmektedir. Bu durumda iki tarafın kan akıtıp içmesi gibi karşılıklı bir eylemi belirtmesi söz konusu değildir. (2012: 76-77)

Sultanzade cevap aradığı bu sorulardan sonra Clauson’un ve Sevortyan’ın sözlükleri gibi Türk dilinin önemli etimolojik sözlüklerinde bu teoriye yer verilmediğine değinir, ardından da *ant içmek* deyimindeki eyleminin *ant* ile nasıl ilişkisi kurulduğunu, *ant* sözcüğünün hangi nedenlerle bu eylem ile birlikte kullanılmaya başladığını ayrıntılı bir şekilde açıklar.⁸

Sultanzade’nin ilk sorusu çalışmamızın dayanaklarından biridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ant içme törenleri yalnızca kan içilerek yapılmamaktadır. Tarafların silah, ayı kafası, at kafası, ayı derisi, bayrak, ekme-kuz, kap, değnek gibi nesnelere kullanarak da antlaştığı görülür. Roux, Timuçin ve Camuka’nın kardeşleşmesini anlatırken:

Kan kardeşliği en sık karşılıklı kan akıtmayla gerçekleşse de, bunun armağan değiş tokuşuyla yapıldığı da kanıtlanmıştır. Erkek olduklarında, kardeşlik yeminini yinelediklerinde, Timuçin ve Camuka’nın değiş tokuş edeceği yeni eşyalar olacaktır. Böylece bu gerçek benimsenmiş görünmektedir. Ancak armağanların neden kanın yerine geçebileceğini henüz çözümlenmiş değiliz (2001: 88).

şeklinde bir açıklama yapar. Armağanların kanın yerine geçmesinin nedenini, kardeşleşme törenlerine adını veren *kan*’ın, “damarlarımızda akan hayatı sıvı” anlamındaki kan olmaması ile açıklayabiliriz. Bu törenlerde iki kişinin kardeşleşmesi, esasen bir babanın iki çocuğunu ifade eder. Kan’ın aslında baba anlamındaki *kañ* olduğunu düşünürsek, tören sırasında hediyeleşmenin veya diğer kullanılan nesnelere kanın yerine geçebileceği de mümkündür. Çünkü hangi nesne kullanılırsa kullanılsın törendeki iki kişi sembolik olarak *kañ kardeşliği bağı* kuracaktır.

Kañ Sözcüğü

Eski Türk dilindeki *kañ* “baba” ilk olarak Orhun kitabelerinde geçmektedir. *k(a)ŋ(ı)m ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ı)g ög(ü)m ilbilge k(a)tun(u)g (KTD 11)* (Tekin, 2010: 26). Kitabelerde *kañ* 42 kez geçmektedir. Bu kullanımların yarısından fazlası Bilge Kağan tarafından kullanılan *kañum kağan* “babam kağan” ibaresidir (Şirin, 2015: 167-168).⁹ Eski Uygur

⁸ Muhtemelen eski bir Sümer ifadesinin harfiyen çevirisi veya kod kopyalamasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sultanzade, 2012: 77-80.

⁹ Türk dilinde bir de unvan belirten *kan* “han, kağan” sözcüğü bulunmaktadır. Şirin’e göre *kan, kağan* sözcüğünün büzülmüş biçimidir (2015: 36). Ramstedt, bu iki sözcüğün farklı

metinlerinde de karşılaştığımız sözcük yerini zamanla *ata*'ya bırakmıştır. Karahanlı Türkçesinde ise kullanımı terk edilmiş, ancak *kañdaş*, *kañsık* gibi türevleri yaşamıştır (Clauson, 1972: 630). Divanü Lûgati't Türk'te *kañdaş* sözcüğü “babaları bir olan kardeşler” olarak açıklanmıştır. *Kañdaş kadaş* “babaları bir olan kardeşler”. *Kañdaş kuma urur igdiş örü tartar* “babası bir olanlar birbirlerini çekemedikleri için çok dövüşürler. Anneleri bir kardeşler aralarında sevgi olduğu için birbirlerine yardım ederler.” (DLT III, 382). *Kañsık* sözcüğü de “üvey” olarak kayıtlanmıştır. *Kañsık ata* “üvey baba”; *kañsık ogul* “üvey oğul” maddelerine yer verilmiştir (DLT III, 383). Caferoğlu, Köktürklerde ve Uygurlarda *kañ*'ın bir hayli ağır bastığını, ancak Kaşgarlı'nın bu sözcüğe yer vermemesi sebebiyle bu dönemde sözcüğün önemini kaybetmiş olabileceğini ifade eder (Caferoğlu, 1972: 25).

Gülensoy, *kañ* sözcüğünün Eski Türkçede bulunan *ka* “arkadaş, ak-raba” kökünden geldiğini düşünür. Ona göre bu kökten *kadın* (>kayın, kazın), *kağadaş* “akraba, hısım”, *karındaş*¹⁰ “kardeş”, *katas* “kardeş”, *ka-daş* “akraba, hısım”, *kañın kañnağın* “kayın ve kayın babalar” gibi adlandırılmalar türemiştir (1973-1974: 301).

Türkmen alim Soltanşa Atanyázow Kaşgarlı'nın *karın*'dan türettiği *karındaş* sözcüğünün *ka*'dan türediğini düşünür. Bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

Türkmen dilinde garındaş sözcüğü <<kanı bir>>, <<aynı kabileden olan>>, <<aynı kökten türeyen>>; garındaş sözcüğünden kısaltılan gardaş ise <<erkek kardeş (ağabey)>> anlamındadır. Türkologlar bu sözcükleri <<aynı karından çıkan>> diye düşünürler. Oysa Türk soylu halklar ile birlikte Altay dil ailesine giren Korecede <<aile>>, Uygurcada <<kardeş>> gibi anlamlarda ka sözcüğünün kullanıldığını göz önünde bulundurursak, Türkologların bu görüşleri bizi şüpheye düşürür. Aslında bu sözlerin <<aile>>, <<kanı bir>> anlamındaki ka sözcüğünden ve /r/ ve /n/ eklerinden meydana gelmiş olması mümkündür. Eğer öyle ise, bu sözcüğün sonundaki /+daş/ eki daha sonraları eklenmiş olmalıdır (2004: 161-162).

idari görevleri ifade ettiğine değinir. Ona göre *kan* “idareci, vali” iken, *kağan* “büyük idareci, hükümdar” anlamında kullanılmıştır (1951: 61). Clauson'un deyimle çok eski bir unvan olan *kagan*, Ramstedt'e göre Çin; W. Bang'e göre Soğut; Doerfer, Pelliot ve Barthold'a göre Ruan-ruanlardan alıntıdır (Şirin, 2015: 35-36). Şirin *kan* ve *kağan* arasındaki etimolojik ilişkinin karanlık olduğunu açıklayan Clauson'a katılmaz. Bu iki sözcüğün Tonyukuk ve Ongin yazıtında aynı anlamla kullanılmasını delil göstererek onun tezini çürütür (2015: 36).

¹⁰ Kaşgarlı Mahmud *karındaş* sözcüğünün *karın*'dan türediğini belirtir. Ona göre, *karın* sözcüğüne */deş/* edatının getirilmesiyle “bir karında beraber bulunmuş” anlamına gelen *karındaş* oluşmuştur (DLT II, 407).

mensup olduğunu anlatan *qondoş, qoni bir, qon-qarindoş* (ÖTİL Q, 329) şekilleri de kullanılmaktadır. Özbek Türkçesinde bir de *qoni qo'shil-* “dost olmak” (ÖTİL Q, 329) eylemi mevcuttur. Kazak Türkçesinde *qan* sözcüğü “akraba, soy, nesil” (QÄTS IX, 200) olarak da kullanılır. İlâveten *kindik qanı tamğan jer* “doğum yeri” (QÄTS IX, 202) söylemi de soy ile ilişkili olduğunu hatırlatmaktadır.

Buran, akrabalığın biyo-genetik bir yakınlık olmasından dolayı baba ve kardeş kavramlarının “kan” ile aynı aileye mensup sözcüklerle ifade edildiğini savunur (Buran, 2000: 173). Akrabalık ve bu kavrama yakın anlamları içerisinde bulunduran *kan* sözcüğünün Eski Türkçe *kaŋ* “baba” sözcüğü ile aynılaştığı kanısındayız. İnsan yaşamı için gerekli olan hayatı kırmızı sıvının bu nedenle akrabalık bildiriyor olmalıdır.

Sonuç

“Kan kardeş”, “kan kardeşi”, “kan kardeşlik”, “kan kardeşliği”, v.b. söz öbeklerinde yer alan “kan” sözcüğünü ele aldığımız bu çalışma, bize konunun iki önemli boyutunun olduğunu göstermiştir: kan sözcüğünün kültürel boyutu ve etimolojisi. Yaptığımız araştırmalar ve elde ettiğimiz veriler sonucunda;

1. Türkler gibi hareketli (konar-göçer) toplumlarda ataya bağlılığın ön planda olduğunu, ortak bir atanın soyundan gelenlerin oluşturduğu kabilelerin yerleşik hayatta yerini daha küçük oluşumlara bıraktığını ve bu nedenle kan kardeşliği adı altında oluşturulan tasavvurî kardeşliğin konar göçer toplumlarda çok daha önemli bir işlev yerine getirdiğini tespit ettik.

2. Kardeşlik bağının kan içmeye dayalı ant törenleri ile başladığını ve “gerçek”e dönüştüğünü, bunun sonucunda ölünceye kadar devam eden *kan kardeşliği*'nin tesis edildiğini gördük.

3. Törenlerde kan dışında başka nesnelere yararlanmak sureti ile de kan kardeşi olunabildiğini tespit ettik.

4. Öbekteki “kan” sözcüğünün vücuttaki sıvı dışında başka bir kavrama daha işaret ettiğini varsaydık ve sözcüğün etimolojik ve semantik olarak “baba” anlamındaki *kaŋ* sözcüğünden geliyor olabileceği sonucuna vardık. Baba anlamındaki *kaŋ* sözcüğü, halkın soyut bir kavramı daha gerçekçi kılmak amacıyla somut bir olaya (kan akıtmaya) bağlaması sebebiyle, zamanla biçimsel olarak çok benzediği *kan* sözcüğüne doğru evrilmiş olmalıdır.

5. Soy ideolojisine göre soy, erkekler tarafından sürdürülür (Ökten, 2009: 105). Türklerde de bu görüşün hâkim olduğunu gördük. Ataerkil şekilde teşkilatlanmış Türklerde kardeş olmak babaları bir olmak anlamına geliyordu. Nitekim Kaşgarlı Mahmut *kañdaş* sözcüğünü “babaları bir olan

kardeşler” olarak açıklamıştır (DLT III, 382). *Kañsık* ise “üvey” olarak kayıtlanmıştır (DLT III, 383). Babalar aynı olmadığı için “üvey” manası –*sık* ile yüklenmiş olmalıdır.

6. Türkçede içinde “kan” sözcüğü geçen bir başka söz öbeği de “kan davası” öbeğidir. Bu öbeğin de “kan kardeşi” öbeği gibi kültürel ve etimolojik olarak ele alınması gerektiği sonucuna vardık. Bu öbekteki “kan” sözcüğü ile “baba” kavramının koşut olabileceğini düşündük. Nitekim, “geçmişteki bir öldürme veya düşmanlıktan dolayı iki ailenin birbirinden öç almak için sürekli düşmanlık içinde bulunmaları” (Çağbayır, 2007: III/2374) olarak açıklanan bu toplumsal olgu, babadan oğula intikal eden bir intikam yemini gibidir. Kan davasında, babasoylu akrabalık sisteminin geçerli olduğu yerlerde baba tarafından olan akrabalar sorumlu tutulur. Onlar birbirlerinin öcünü almak zorundadır (Ökten, 2009: 105). Kan davası olgusunda bireylerin ataya duyduğu bağlılık ve onun öcünü alma arzusu ön plandadır. Bağlılık ve öç alma hissi soyut kavramlardır ve tıpkı kan kardeşi olgusundaki gibi halk tarafından somutlaştırılmıştır.

7. “Kan kardeşliği” ile benzerlik gösterdiğini düşündüğümüz “kan davası” konusunun da ayrıca ele alınması gerektiği değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Erhan (2013), “Türklerde ve Macarlarda And İçme ve Kan Kardeşliği” *Yemin Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay., İstanbul, s. 109-114.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2009), “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant(Yemin)lar”, *Milli Folklor*, S. 84, s. 23-33.
- ATANYÁZOW, Soltanşa (2004), *Türkmen Dilinin Sözköki (Etimolojik) Sözlüğü*, Miras Yay., Aşgabat.
- ATEŞ, Ahmed (1978), “Asabiyet”, *İslam Ansiklopedisi*, C. I, Milli Eğitim Bas. İstanbul, s. 663-664.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti* (2006), C. III, Şərq-Qərb, Bakı.
- BAŞAR, Zeki (1973), *Tarihte-Tıp Tarihinde Yemin*, Sevinç Mat., Ankara.
- BURAN, Ahmet (2000), “Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı”, *Türk Dili*, S. 578, s. 173-177.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1972), “Kâşgarlı Mahmut'a Göre Akriba Adları”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Divanü Lûgat-it-Türk Özel Sayısı*, S. 253, C. XXVII, s. 22-26.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, London.

- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı-Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neş., İstanbul.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer (2000), *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüg)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- DURMUŞ, İlhami (2009), “Türk Kültür Çevresinde Ant”, *Millî Folklor*, S. 84, s. 97-106.
- _____ (2011), “Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar”, *Milli Folklor*, S. 89, s. 100-108.
- EMİROĞLU, Kudret-Aydın, Suavi (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- GAYDARCI, G.A. vd. (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, (Rusçadan Akt.: İsmail Kaynak, A. Mecit Doğru), TDK Yay., Ankara.
- GÖKDEMİR, Gönül (2003), “Türk Mitolojisinde ‘Yemin-Ant’ Müessesesi”, *Milli Folklor*, S. 59, s. 60-72.
- GÜLENSOY, Tuncer (1973-1974), “Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar”, *TDAY-Belleten*, s. 283-318.
- HASSAN, Ümit (1985), *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yay., İstanbul/Ankara.
- HERODOTOS (1991), *Herodot Tarihi*, Çev.: M. Ökmen, Remzi Kit., Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1998), “Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant”, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, s. 317-330.
- Kaşgarlı Mahmud (2013), *Divanü Lûgat-itTürk*, Çev.: Besim Atalay, C. I (Birleştirilmiş birinci baskı), TDK Yay., Ankara.
- KÖSE, Nerin (1991), “Türk Halk Hikâyelerinde And”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 6, s. 169-182.
- Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi. On Bes Tomdıq* (2011), C. IX, Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- LESSING, Ferdinand D. (1960), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley & Los-Angeles.
- LINDHOLM, Charles (2004), *İslami Ortadoğu*, Çev.: Balkı Şafak, İmge Kit., Ankara.
- LKHUNDEV, Ganbat (2013), “‘Moğolların Gizli Tarihi’nde Geçen Ant İçmekle İlgili Bazı Gelenekler”, *Folklor/Edebiyat*, S. 73, C. 19, s. 213-220.
- O’zbek Tilining İzohli Lug’ati- Q* (?), O’zbekiston Milliy Ensiklopediyası Davlat İlmiy Naşriyoti, Toşkent. (http://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20Q.pdf, Erişim tarihi 09.10.2020)
- ÖKTEN, Şevket (2009), “Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi”, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, S. 18, C. 5, s. 99-110.
- Ömer Seyfettin (1992), “Ant”, *Seçme Hikâyeler*, C. I, MEB Yay., İstanbul, s. 118-126.

- RAMSTEDT, Gustaf John (1951), “Alte türkische und mongolische Titel”, *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, S. 55, C. 2, s. 59-82.
- ROUX, Jean-Paul (2001), *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Kabcacı Yay., İstanbul.
- SULTANZADE, Vugar (2012), “Mitoloji ve Folklorla İlgili Bazı Ortak Dil Unsurlarının Kaynağı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 19, C. 1, s. 73-90.
- ŞİRİN, Hatice (2015), *Kül Tigin Yazıtı -Notlar-*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- TEKİN, Talat (2010), *Orhon Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.
- Tarama Sözlüğü* (1996), C. IV, TDK Yay., Ankara.
- Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü* (2015), C. I, II, Ylym, Aşgabat.
- Uygur Tiliniñ İzahlık Luğeti* (1994), C. K-L, Milletler Neş.
- VAMBERY, Hermann (1878), *Etymologisches Wörterbuch der Turko-tatarischen Sprachen*, F.A. Brockhaus, Leipzig.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>

Kısaltmalar

ADİL : Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti

DLT : Divanü Lûgat-itTürk

GTS : Gagauz Türkçesinin Sözlüğü

QÄTS : Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi

ÖTİL : O'zbek Tilining İzohli Lug'ati

TDDS : Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü

TS : Tarama Sözlüğü